

סימן ז

נטישת רמת-גן בימי מלחמת המפרץ *

ראשי פרקים

שאלה

- א. נטישת העיר - על מי חל האיסור "לא תערוץ מפניהם"?
1. לא רק על הלוחמים בחזית
  2. הגבלת המצוה לזכרים ולא לנקבות
  3. הגבלת המצוה לזכרים אינה דין אלא תיאור מציאות
- ב. ולא ימס את לבב אחיו
- ג. היתר להישאר במקום חשש סכנה
- ד. "קביעת היזקא" נקבע בהתאם לנסיבות מסקנות

שאלה

בגלל התקפות הטיילים על העיר רמת-גן נשאלה השאלה: האם מותר, אסור, או שמא צריך, לעזוב את העיר עד יעבור זעם? שאלה זו נשאלה בעיקר ע"י נשים וזקנים, שהימצאותם בעיר לא היתה הכרחית. אולם גם גברים, ששהו בעיר בשעות היום, שאלו, האם מותר להם לנטוש את העיר בשעות החשיכה, שבהן התגברה סכנת הטיילים?

יסודה של השאלה הוא האיסור "לא תערוץ מפניהם", החל בעיקר על חיילים הנמצאים בחזית; אך גם על אזרחים (כפי שביירונו לעיל סי' ו' אות ד').

א. על מי חל האיסור "לא תערוץ מפניהם"?

1. לא רק על הלוחמים בחזית

נתמקד ראשית כל בבעיית הנשים - האם איסור "לא תערוץ מפניהם" חל גם עליהן? - ולאחר מכן בשאלה אם בכלל חל האיסור בנידון דידן. שאף שכל הארץ היתה חזית, ורמת גן בפרט, בכל זאת היתה זו מלחמה פסיבית; וייתכן שאין האיסור חל כלל בנידון דידן.

כתב בספר החינוך (מצוה תקל"ה):

שנמנע שלא לערוץ ולפחד מן האויבים בעת מלחמה, ושלא נברח מפניהם. אבל החובה עלינו להתגבר כנגדם... ונוהגת מצוה זו בזכרים, כי להם המלחמה.

וכן משמע מדברי הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז ה"ו): המקשר בין חזרת הירא ורך הלבב מעורכי המלחמה לבין איסור "לא תערוץ מפניהם", ושניהם חלים על חיילים לוחמים בלבד.

מו"ד, הרב הראשי לישראל לשעבר, הרב אברהם שפירא שליט"א (בביקורו ברמת גן בתקופת המלחמה) דייק מלשון הרמב"ם, שלא כהחינוך. בספר המצוות (ל"ח י"ח) כתב הרמב"ם:

שהזהירו מלירא מן הכופרים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם... וכל מי שייסוג אחרו כבר עבר על לא תעשה. והוא אמרו ית' "לא תערוץ מפניהם". ונכפלה האזהרה, ואמר: "לא תיראום".

הפסוקים המשמשים מקור למצוה זו לדעת הרמב"ם הם הפסוקים בדברים (ז' כ"א, ג' כ"ב). המעיין במקור שבתורה ימצא שאין מדובר שם בלוחמים בשעת מלחמה, אלא בכל העם בהיותו במדבר,

* נדפס ב"תחומין" (כרך י"ב) כחלק מן התשובה הקודמת (סי' ו').

שלא יחשוש מלהיכנס לארץ ישראל למרות הבעיות והסיכונים. ועל כרחך גם נשים וזקנים בכלל, שהרי אם אלו היו רשאים לפחד ולהימנע מהיכנס לא"י, איך היו הגברים מסוגלים לקיים את המצוה לבדם? וא"כ מוכח שהמצוה חלה גם על אוכלוסייה אזרחית, שאסור לה לפחד ולברוח ממקומה בשעת מלחמה.

2. הגבלת המצוה לזכרים ולא לנקבות

אלא שיש להקשות על דיוק זה. החינוך - שהבאנו דבריו לעיל, שלדעתו המצוה חלה רק על גברים - מסתמך אף הוא על אותו פסוק שעליו מסתמך הרמב"ם - "לא תיראום" - המתייחס לכל העם, כולל נשים וזקנים. וכן קשה על הרמב"ם, שבספר "היד" הביא פסוקים אחרים מאלו שבספר המצוות - את דברי הכהן במלחמת הרשות: אל ירך לבבכם, אל תיראו, אל תחפזו ואל תערכו מפניהם - ולא הביא כלל את הפסוקים שהביא בספר המצוות (ועי' סה"צ מהדורת ר"ח הלר הע' 10). ועוד קשה על ספר החינוך, שפטר נשים ממצוה זו משום שאינן לוחמות, והרי במצוה להרוג ז' עממין (מצוה תכ"ה) - כתב: ונוהגת בזכרים ונקבות מצינו איפוא מלחמה שגם נשים משתתפות בה, וא"כ איסור "לא תערוץ" חל על נשים המשתתפות באותה מלחמה, ומדוע פטר נשים מכל וכל מאיסור זה?

אמנם דברי החינוך הנ"ל, המחייב נשים במלחמת ז' עממין, מוקשים מדבריו במקום אחר (מצוה תר"ג) - לזכור מה שעשה עמלק לישראל - שכתב: ונוהגת מצוה זו... בזכרים. כי להם לעשות המלחמה וכבר עמדו רבים על סתירה זו, ויישבוה בהבחנה שבין מצוות מלחמה ציבורית לבין חובת הריגה אישית. מלחמת עמלק היא מצוה ציבורית, המוטלת על המלך, ורק כשהוא מוציא את העם למלחמה חייב כל יחיד להשתתף במלחמה. ומאחר שנשים אינן מגויסות לצבא, אין המצוה יכולה לחול עליהן. מה שאין כן מצוות הריגת שבעת עממין, המוטלת גם על כל יחיד ויחיד, שלא במסגרת צבאית כללית, ולכן גם נשים חייבות במצוה זו. ודוגמא לכך - יעל, שנאמר בה: תבורך מנשים יעל. ולכן כתב החינוך במצוה העוסקת בהריגת ז' עממין (מצוה תכ"ה): ועובר על זה, ובא ליזד אצד מהן, ויכול להורגו מבלי שיסתכן בדבר, ולא הרגו - ביטל עשה זה. ותמה במנחת חינוך: הרי בכל מלחמה יש גם סיכון, וכזה וכזה תאכל החרב, ואדעתא דהכי חייבה התורה מצוה זו, ומה טעם התנה החינוך את חיובה של המצוה בכך שלא יסתכן? ולפי זה הדבר מיושב, כי המצוה חלה על כל יחיד ויחיד גם שלא במסגרת מלחמה כוללת!

וא"כ יש לומר שנשים פטורות מאיסור "לא תערוץ", מאחר שאינן משתתפות במלחמה כלוחמות רגילות, אלא רק באופן אישי, כדוגמת יעל; ואילו היתה יעל חוששת ובורחת מפני סיסרא, לא היתה עוברת עבירה. ומה ששיבחה, הוא משום שעשתה לפני משורת הדין, כשם ששכיבתה עם סיסרא בוודאי שלא היתה חובה אלא רשות. מיהו לסוברים שנשים חייבות לספק מים ומזון (דב"ז, הל' מלכים פ"ז ה"ד) מסתבר שאיסור הבריחה מהמערכה חל גם על נשים; שאם הן תברחנה, מי יספק מים ומזון ללוחמים? אלא שבדרך כלל החשש לפחד ולבריחה קיים יותר בחזית, ששם מצויים יותר קולות של צהלת סוסים וצחצוח חרבות, ושל קרנות וצווחות. אך אם קולות המערכה מגיעים למרחקים, ומבהילים גם את מספקות המים והמזון שבעורף, מסתבר שהאיסור לא לערוץ חל גם עליהן. הדברים מקבלים משמעות מוחשית בלוחמה מודרנית, שבה לפעמים הסכנה מצויה דווקא באוכלוסייה האזרחית בעורף יותר מאשר בחיילים הקרביים המצויים בחזית, כפי שנוכחנו לראות במלחמת המפרץ. וא"כ הקושי על ספר החינוך, שפטר נשים ממצוה זו, במקומו עומד.

1. עי' "בצומת התורה והמדינה" (כרך ג' עמ' 223, עמ' 226 הע' 3, ועמ' 233), ובס' "הגיון לב" (להר"ל בוגאץ').

3. הגבלת המצוה לזכרים אינה דין אלא תיאור מציאות

לכן נראה לענ"ד ליישב את כל הסתירות ברמב"ם ובחינוך, שאין הכי נמי, האיסור כולל את כל חלקי הציבור - חיילים ואזרחים, גברים ונשים. בשעת מלחמה כל אחד עלול להמיס את לבב אחיו, גם אם אינו לוחם ופוק חזי כמה משקיעים כיום בצד המוראלי הפסיכולוגי של המלחמה, ובעיקר בתקשורת לסוגיה) ומאידך גיסא, יכול כל אחד, אפילו אשה, להפיח רוח של עידוד ואמונה, כדבורה בשעתה. אלא שמטבע הדברים, ברוב המלחמות עיקר הפחד מצוי בחזית, בין הלוחמים, ולכן התייחסו הרמב"ם והחינוך בעיקר ללוחמים. הרמב"ם הביא את דברי הכהן משוח המלחמה בפני עורכי המלחמה, כדי להמחיש את הסכנה שעלול המתיירא להביא על כל העם - וכדבריו, שכל דמי ישראל תלויים בצווארו. אולם לא כאן הוא המקור לאיסור, אלא בפסוקים שהביא בספר המצוות, הכוללים את כל המצבים ואת כל האפשרויות. גם ספר החינוך, שכתב שמצוה זו נוהגת בגברים, התכוון למציאות ולא לדין, משום שבמציאות רוב היסיונים שגברים הם שיצטרכו לקיימה ולא נשים.

כבר מצינו לאחד מהגדולים, שפירש שספר החינוך משתמש בביטוי דומה וכוונתו למציאות ולא לדין. הגר"ל דיסקין (הובאו דבריו ב"מקראי קודש" להגר"צ פראנק, פורים עמ' פ"א) - סובר שמה שכתב החינוך (מצוה ת"ג) שנשים פטורות ממלחמת עמלק, אינו מצד הדין, שהרי כתב (מצוה תכ"ה) שנשים חייבות במלחמה (עיי' לעיל שהבאנו יישובים אחרים לקושיא זו). אלא מצד המציאות, שמעת שישאל נתיישבו בארץ, הנשים ספונות יותר בבתיהן וכל כבודה בת מלך פנימה; ומשום דרכי נועם אין זה מן הראוי לדרוש מאשה שתצא למלחמה. יעו"ש.

ומצינו במקומות רבים בספר החינוך שמצוות מסוימות נוהגות רק בא"י כשישראל על אדמתם, אע"פ שמצד ההלכה הן נוהגות גם בחו"ל, כגון דיני נפשות (מצוה מ"ז, ז"ב ועוד) ודיני קנסות (מצוה נ"א). אלא שמן הסתם בדרך כלל לא היה ב"ד שדן דינים אלו מצוי בחו"ל. וכן מה שכתב בענין בנין בית המקדש (מצוה צ"ה) שנוהגת מצוה זו בזמן שרוב ישראל על אדמתן - וקשה, שהרי בבית שני לא היו רוב ישראל על אדמתם, וכפי שכתב הרמב"ם (הל' תרומות סוף פ"א הכ"ד), והביאו החינוך עצמו (מצוה ת"ט) אלא כוונתו לומר, שבדרך כלל לא יתכן שישראל יבנו את ביהמ"ק אלא כשרובם על אדמתם. ומה שבנו בבית שני את הבית גם כשעדיין לא היו רוב, הוא משום שקיבלו דשות מכורש, ולא רצו להחמיץ את ההזדמנות. וגם סברו כנראה שרוב העם יעלה לארץ ישראל בקרוב, ועל דעת כן בנו את בית המקדש, למרות שהיו מיעוט. ובעיקר י"ל שהנביאים שעלו עמהם הורו להם לעשות כן, כמבואר בגמ' (שבועות ט"ו ע"ב) אולם לדורות עצה טובה קמ"ל, שלא יבנו אא"כ יהיו רוב בארץ. עכ"פ העיכוב בדבר זה אינו הלכתי. וא"כ יש לומר שהוא הדין ביחס לחיוב נשים באיסור "לא תערוץ".

ב. ולא ימס את לבב אחיו

כאמור, עיקר האיסור הוא המסת הלב של יתר הלוחמים, ולכן יש לומר, שלא כל נסיגה תיחשב לבריחה האסורה, אלא א"כ כשנעשתה מתוך מוג לב, ומבלי להביא בחשבון את ההשלכות המורליות על יתר הלוחמים. למשל, כשמפקד המוסמך לכך מחליט על נסיגה מנקודה מסוימת בגלל חשש למספר אבידות גדול, האם הוא מוג לב, חלילה? והאם הוא ממיס את לב אחיו בכך? או שמא להיפך - איבוד לדעת ללא צורך ונפילת קרבנות מיותרים, הם הם העלולים להמיס את לב הלוחמים? האם חיילים הנמצאים בשוחות ספיגה, או אפילו כאלו הנמלטים אליהן כשמוכרות כוננות על התקפה ארטילרית או אווירית העולה לבוא, האם ייחשבו חיילים כאלו לעוברי עבירה חלילה, או שמא להיפך - חייל שאינו נשמע להוראות הזהירות והבטיחות הוא הגורם להמסת הלב בקרבן מיותר, ובהעסקת כוחות לפינוי ללא צורך?

בקיצור - זהירות, גם בשעת מלחמה, אינה פחדנות, אלא חלק משמירת הכוחות הנחוצים ללחימה עצמה (ועי' שמונה פרקים להרמב"ם, פרק ד'). בדרך כלל, ההחלטה כיצד לנהוג נתונה בידי

המפקד האחראי במקום, ויש לסמוך על שיקוליו והחלטותיו (עי' מה שכתבנו לעיל, סי' ה' אות ג', עפ"י הנצי"ב) אולם בהעדר החלטה כזו, מסורה ההכרעה בידי כל אחד ואחד.

לענ"ד, במצב שהיה ברמת גן בשעת המלחמה לא היה מקום לאסור על נשים וילדים ואזרחים אחרים, שאין הכרח שיישארו בעיר, לנטוש אותה זמנית עד יעבור זעם. לו חלילה היתה קורית פגיעה המונית, המסת הלב היתה עלולה להיות חמורה פי כמה וכמה מזו שנגרמה כתוצאה מנטישתם של אותם אזרחים את העיר. וב"ה שהפגיעות היו קלות יחסית. ואף השיקול של פיקוח נפש קיים פה - אע"פ שבמלחמה אין שיקול זה תקף, כמו שכתב המנחת חינוך (מצוה תר"ד), אין כוונתו שבמלחמה הותרה שפיכות דמים חלילה ללא הגבלה. ההכרח של הלחימה מצדיק סיכון הגדול שפיק"ג דוחה את כל התורה כולה, וכפי שהדגמנו לעיל בכוננות ספיגה, שהיא מצוה גם, ואולי ביתר שאת, בשעת מלחמה, שבה הסכנות מצויות יותר.

ואין הדבר דומה למה שכתבנו לעיל (סי' ו' אות א') לענין ירידה, ואפילו זמנית, מן הארץ. כי הירידה כשלעצמה אסורה גם בעיתות שלום, ולא ייתכן שעם ישראל יטוש כולו חלילה את נחלתו, וכמו שכתב הרמב"ן (בהשגותיו לטה"מ, מ"ע ד'): ואם רצו שבטינו לעזבה... אינם דשאים, שנצטוונו בכיבושה וכידוע, כיבוש כולל גם סיכון ידוע, וכמו שכתבנו בשם המנ"ח. לכן אין כל הצדקה ליחידים לנטוש את הארץ בגלל חשש סכנה, בה נתונים כולנו כעם, בשל קיומה של מצוה זו. אולם יציאה זמנית ממקום למקום בתוך א"י, כדי למנוע סיכון מיותר, וכדי שנוכל להמשיך את קיום מצוות התנחלותנו בא"י ביתר שאת וביתר עז, אין שום נידוד איסור בכך.

ג. היתר להישאר במקום חשש סכנה

אלא שמדברינו עלולה להשתמע מסקנה מרחיקת לכת, שכאילו אסור היה להישאר ברמת גן, משום חשש סכנה. ולפי זה, כל הנשאר בעיר עובר כביכול על "ונשמרתם מאד לנפשותיכם". ולא היא - יש להבחין בין מי שנשאר בעיר לצורך, לבין מי שנשאר שלא לצורך. צורך נחשב דבר שיש בו צד מצוה, כגון: ללמד תורה, לגמול חסד - ובכלל זה סיפוק צרכי העיר, לא רק הבטחוניים והרפואיים, אלא גם שירותים חיוניים (הספקת מזון, למשל). וכן צרכי פרנסה, יש בהם צד מצוה (עיין שר"ע א"ח סי' רמ"ח סעי' ד' בה"ה) ובפרט בעל משפחה, החייב לפרנס את אשתו וילדיו, שיש בכך משום צורך מצוות פריעת בעל טוב וצורך מצוות צדקה. ואע"פ שאינו אלא הכשר מצוה, יש לומר כשם שמצינו באותו ענין שהבאנו מהשו"ע (א"ח סי' רמ"ח) לגבי היתר ההפלגה בספינה לפני שבת לצורך מצוה - שהרי תישאל השאלה לעצם ההפלגה בספינה אפילו בימות החול: הרי יש בכך סיכון ידוע, ומה ההיתר להיכנס לחשש סכנה? אלא ע"כ צורך הפרנסה, שהוא הכשר מצוה, מתיר את עצם ההפלגה בספינה, למרות הסיכון. ולכן מותר להפליג גם בערב שבת - וכדרשת חז"ל (ב"מ ק"ב א') על הפסוק "ואליו הוא נושא את נפשו": מפני מה עלה זה בכבש ונחלה באילן ומסד את עצמו לחייתה, לא על שוכרו?

אלא שיש לחלק בין היכא דקביעא היזק לבין היכא דלא קביעא היזק, וכמבואר במסכת פסחים (ח' ע"ב) והלכה כפלימו שם, שכל עצמו אינו בודק מפני הסכנה (שר"ע א"ח סי' תל"ג סעי' ז'). אלא שהא גופא - המושג "קביעא היזקא" או "שכיחא היזקא" - מה גדרו? אימתי נחשב חשש סכנה ל"קביעא היזקא" ואימתי לא? ועי' בקובץ שיעורים (פסחים ס"ק ל"ב), שכתב שמיעוט נחשב כלא שכיח לענין של מצוה. אך לא ברור איזה מיעוט. מצינו לחז"ל שקבעו שיש חשש סכנה שמוותר להיכנס אליו משום "שומר פתאים ה'" (יבמות י"ב ע"ב). כן כתבו לענין עיבורה של אשה, שהרי כל לידה כרוכה בסכנה, ומחללין שבת על יולדת. ובכל זאת אין אשה בעולם שלא תרצה ללדת, אלא א"כ נשקפת

2. עי' משך חכמה (פרשת נח, על הפסוק "פרו ורבו"), שכתב שיתכן שבגלל חשש הסכנה שבדבר לא חייבה התורה את האשה במצוה זו, משום ש"דרכיה דרכי נועם". ועי' לקמן סי' ס"ז (אות ב').

לה סכנה מיוחדת. ואע"פ שהתורה לא ציוותה את האשה במצוות פרו ורבו, מ"מ לא אסרה עליה את הדבר. ולדעת הר"ן (קידושין דף ט"ז ע"ב ס"ה גמ'), נחשבת האשה לשותפה בקיום המצוה, ולכן גם היא חייבת להתקדש בעצמה ולא ע"י שלוחה.

בשו"ת "משכנות יעקב" (סי' ט"ו) כתב ש-10% נחשבים למיעוט המצוי, כדי לחייב בדיקה לענין חשש טריפות. הגרש"ז אויערבך זצ"ל אמר לי, שיתכן שלענין סכנתא, שהיא חמירא מאיסורא, יש לחוש ל-5% של מתים ממחלה מסוימת, כדי להתייחס לכך כאל חשש סכנה. אך בנידון דידן כיצד נוכל לשער אם הימצאות במקום מסויים היא מסוכנת? כיצד נמדוד את אחוז הסיכון? ובפרט כשזכינו ב"ה לניסים גלויים, ורק אדם אחד (!) נהרג באופן ישיר מפגיעת הטילים, והרוב יצא ללא פגע מתחת להריסות. כיצד נוכל אפוא להעריך את שיעור הסיכון, והרי לסמוך על הנס לכתחילה אסור לנו? ואולי יש לומר שמאחר שמצינו שילדת נחשבת מסוכנת לענין חילול שבת, ובחברות פרימיטיביות מספר הנשים המתות מלידה הוא 6.4 לאלף באפריקה, ו-4.2 לאלף באסיה, אולי יש לראות באחוז זה קנה מידה לספק סכנה).

ד. "קביעת היזקא" נקבע בהתאם לנסיבות

ונראה לומר, שהבחנה בין "קביעת היזקא" לבין לא "קביעת היזקא" היא יחסית, הן לסיכון והן לחשיבות המצוה. רמת הסיכון נקבעת לפי התנהגותם הטבעית של רוב בני האדם. למשל: הפועל העולה בכבש ונתלה באילן, עושה כן משום שזו דרך רוב בני האדם הרוצים להתפרנס. אך הרוצה לטפס להנאתו, ולא לצורך פרנסה - חייב להיזהר יותר, כי אין לו הכרח בדבר, כמו הפועל. וכן הפועל עצמו, ככל שאמצעי הבטיחות בעולם משתכללים ב"ה יותר ויותר, כך הוא חייב להיזהר יותר ולהסתכן פחות. בימינו לא יתכן שפועל יעלה בכבש ויטפס על אילן ללא אמצעי בטיחות, שלא היו בעבר. גם במלחמה יש דרגות סיכון המקובלות אצל רוב בני האדם. בחזית ממש, או במקום בו מתנהלות קרבות רחוב, פשיטא שאסור לאדם להסתכן ולהוציא את אפו מביתו אם אינו חייל המשתתף בקרב. לעומת זאת, במלחמת המפרץ שהיינו מעורבים בה, רמת הסיכון לא היתה כה גבוהה. ואף שהסכנה היתה מוחשית ביותר, בעיקר ברמת גן, שמשום מה היתה מטרה לטיליו של הרשע מבגדד, אולם לא באותה מידה כמו במקרה הקודם. ולכן יש מקום לומר שככל שהנחיצות להימצא בעיר גבוהה יותר, כך ההיתר רחב יותר, והמושג "קביעת היזקא" הוא יחסי לצורך.

דבר זה למדנו ממה שמצינו בכמה מקומות בש"ס, שסמכו על הנס. כגון ר' חנינא בן דוסא (ברכות ל"ג ע"א) שנתן את עקבו על חורו של הערוד. וכן המעשה בחסיד שהיה מתפלל בדרך, ולא החזיר שלום לשר (שם ל"ב ע"ב); ואב"י שהלין את רב אחא בר יעקב במקום מסוכן (קידושין כ"ט ע"ב). ועל כרחך, בכל אלו המצוה בה עסקו נראתה להם חשובה ביותר, המצדיקה סיכון ידוע. ר' חנינא בן דוסא ואב"י רצו להציל את הרבים מנזק, ולכן הרשו לעצמם את הסיכון (עיין אנציקלופדיה תלמודית כרך א', ערך: אין סומכין על הנס) וכן אותו חסיד סבר, שיחסית לסיכון שיש באי אמירת שלום לשר, מצוות התפילה שלו חשובה יותר. ומסתבר שאם היה אדם פשוט שואל את אותו חסיד אם להסתכן, אולי היה מייעץ לו שלא יסתכן. משום שתפילתו של אדם פשוט אינה ברמה כזו המצדיקה נטילת סיכון כזה. ויתכן שאף הוא עצמו, אילו היה עומד בפני סכנה ודאית יותר, לא היה נוטל על עצמו סיכון כה חמור, אפילו לצורך מצוה, משום שאין סומכין על הנס. כלומר, הכל תלוי בחומרת הסכנה מחד גיסא ובחשיבות המצוה מאידך גיסא, וביחסיות שביניהם. והדבר מסור ללב של כל אדם וליראת השמים שלו, כי רק הלב יודע את רמתה של המצוה בעיניו, כוונתה וקיומה המדויק.

ובזה נראה לענ"ד ליישב קושיא על הרמב"ם מהסוגיא בפסחים (ח' ע"ב). הגמ' לומדת שאין סומכין על הנס אפילו במקום מצוה במקום של "קביעת היזקא", משמואל שחשש מפני שאול. והנה הרמב"ם (שמונה פרקים, פרק ז') במחיצה ועניינה, הביא את פחדו של שמואל כדוגמא לפחיתות המידות. וקשה, הרי שמואל עשה כהלכה, וממנו למדנו שאין סומכין על הנס במקום של "קביעת היזקא"? ויש לומר, שאכן משמואל יש ללמוד להדיעות במונו, שאין לסמוך על הנס. אולם הא

גופא, ששמואל מדד את עצמו בקנה מידה של הדיוטות, הוא החיסרון. כי שמואל הרואה, בשליחות כה חשובה - למשוך את דוד מלך ישראל - היה חייב לקחת על עצמו סיכון כזה, ולא לחשוש³. זהו מושג הביטחון שעליו דיברו כל בעלי המוסר - שאם אדם מרגיש חובה לקיים מצוה חשובה בכוונה הראויה ובצורה הנאותה, למרות הסכנה - מובטח לו שלא ייפגע. ולא נאמרו הדברים בניגוד להלכה בגמ' פסחים הנ"ל, ולא בכל אדם, ולא בכל מצוה, ולא בכל סכנה. אלא כל אחד ואחד לפום שיעורא דליה, יחסית לגודל הסכנה בה הוא נמצא, ולגודל המצוה אותה הוא מקיים. לדוגמא: היו ששאלו בתקופת המלחמה אם ללכת להתפלל במנין, או עדיף להתפלל בבית. התשובה היתה שעדיף להתפלל במנין. לא תיגרע מצוה שלנו מהצורך למשל, ללכת למכולת לרכוש מצרכי מזון (לא בשעת התקפה עצמה, כמובן) ולכן יש בני אדם שתפילה בציבור עבורם היא לא פחותה ממזון חיוני. לרמתם הרוחנית הזאת הסכנה אינה נראית חמורה כל כך. אולם יש כאלו שאין התפילה בציבור עומדת אצלם ברמה כזאת; ועבורם הסכנה נראית, יחסית לזווית ראייתם, חמורה יותר.

ואולי בגלל יחסיותם של הדברים השמיט הרמב"ם את האמור במסכת פסחים (ה' ע"א), שאין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק את החמץ, מפני סכנת עקרב. יש אומרים שהרמב"ם לא הביא להלכה גם את הדין של חור בינו לבין עכו"ם, שאינו בודק מפני סכנת כשפים (ע"י מגיד משנה בהל' חמץ ומצה פ"ב ה"ה ורבנו מנוח שם). ועיין בירור הלכה על מסכת פסחים (ה' ע"ב) שהבינו בדעת הרא"ז, שהלכה זו תלויה בדעתו האישית של הבודק. ואפשר א"כ לפרש כך גם בדעת הרמב"ם.

העולה מדברינו הוא, שמי שחש בצורך להישאר בעיר - לשם פרנסה, תורה, עזרה לזולת וכדו' - רשאי להישאר בעיר, ודינו כדין שליח מצוה שאינו ניזוק. ומן הראוי שיתכווין בלבו לשם שמים, כי ככל שכוונתו טהורה יותר כך זכויותיו רבות יותר, וכדברי הפוסק "כי בי חשק ואפלטתו" (ע"י מורה נבוכים ח"ג פרק נ"א בפירושו של פסוק זה).

ולפי זה, גם הנלווים עליהם, והנשארים בעיר כדי לעודד את אלו החייבים להישאר בה כדי שלא יפלו ברוחם, בראותם עיר רפאים ריקה מתושביה - אף להם דין שלוחי מצוה שאינם ניזוקין, ומותר אף להם להיכנס לחשש סכנה, בתנאים שהיו בשעת המלחמה (מובן שכל שינוי בתנאים, לקולא או לחומרא, מחייב התייחסות שונה).

מסקנות

א. כל מי שחש שאינו חייב להישאר ברמת גן, והישארותו יש בה סיכון לעצמו ונטל לזולתו, רשאי לנטוש את העיר עד יעבור זעם.

ב. מי שהישארותו בעיר נחוצה לציבור או למשפחתו, חייב להישאר בעיר ולא לנטוש אותה.

ג. מי שחש שבהישארותו בעיר הוא תורם לנשארים בה, ומסייע בידם גם בעצם נוכחותו, רשאי להישאר בה.

ומי שזיכנו לראות בנפלאותיו וחסדיו הרבים במלחמת המפרץ, הוא יראנו גם נפלאות בתורתו, ויושיע בחסדיו את עמו ונחלתו בביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן.

3. ויש אולי להטעים את הדברים, שהרמב"ם הולך לשיטתו במורה נבוכים (ח"ג פרק ט"ז ופרק נ"א), שכל שרמתו הרוחנית של האדם גבוהה יותר, כך גם ההשגחה עליו גדולה יותר. זוהי כוונת הגמ' - באומרה שלוחי מצוה אינם ניזוקין - שמי שפועל בשליחותה של מצוה, נמצא ברמה רוחנית גבוהה יותר, ולכן הוא מחוסן יותר מפגעים. וע"ש שפגעי טבע חמורים ביותר, כגון סערה בים, גם אדם בעל רמה רוחנית גבוהה אינו מובטח מהם כל כך. וזהו "קביעא היקא". וכאמור, הכל יחסי לרמתו האישית של האדם ולחומרתה של הסכנה.